

Utjecaj gotičkih oglavnja na razvoj tradicijskog odijevanja područja Konavala

Kukuljica, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Textile Technology / Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:201:969191>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-03**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Textile Technology University of Zagreb - Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**UTJECAJ GOTIČKIH OGLAVLJA NA RAZVOJ TRADICIJSKOG
ODIJEVANJA PODRUČJA KONAVALA**

Petra Kukuljica

Zagreb, rujan 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET
Tekstilni i modni dizajn, Modni dizajn

ZAVRŠNI RAD
UTJECAJ GOTIČKIH OGLAVLJA NA RAZVOJ TRADICIJSKOG ODIJEVANJA
PODRUČJA KONAVALA

Mentor:

Prof. dr. sc. Žarko Paić

Student:

Petra Kukuljica

Zagreb, rujan 2020.

SAŽETAK

U ovom završnom radu će se pobliže istražiti i opisati utjecaji gotičkog stila, odnosno gotičkih oglavlja na razvoj ženskog oglavlja unutar tradicijske nošnje i kulture Konavala. Na temelju povijesne i komparativne analize cilj je prikazati način na koji su oblici gotičkog oglavlja usvojeni u starinskoj konavoskoj nošnji te istaknuti razvoj uporabe elemenata gotičkog razdoblja. Kako bi se što jasnije opisala povezanost gotičkog stila i konavoske nošnje, potrebno je detaljno analizirati povijest Konavala i konavoske nošnje, te gotičko razdoblje, povijesne činjenice i znamenitosti tog razdoblja kao i stil odijevanja.

Ključne riječi: gotika, gotički stil, oglavlja, Konavle, nošnja

SUMMARY

This final theses will further explore and describe the influence of the Gothic style, or to be more precise of Gothic headpieces on the development of female traditional costume and culture of Konavle region. Based on the historical and comparative analysis the aim of the thesis is to show the way in which the elements of Gothic headpieces were adopted in tradicional costume and also to introduce the development of Gothic style elements. In order to explain connections between the Gothic style and the traditional national costume of Konavle region, a detailed analysis will be conducted on the history of Konavle and its national costume as well as on the Gothic period, its historical presence, characteristics and dress style.

Key words: Gothic, Gothic style, headpieces, Konavle, national costume

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. GEOGRAFSKA I POVIJESNA OBILJEŽJA KONAVALA	3
3. TEKSTILNO RUKOTVORSTVO U KONAFLIMA.....	5
4. KONAVOSKA NARODNA NOŠNJA	8
4.1. Opći osvrt na narodnu nošnju.....	8
4.2. Muška nošnja.....	10
4.3. Ženska nošnja.....	13
4.3.1. Djevojačka ljetna nošnja	13
4.3.2. Zimska nošnja udate žene	16
4.4. Nošnja za posebne prigode.....	19
4.4.1. Svadbena nošnja	19
4.4.2. Nošnja za korotu.....	20
4.5. Način održavanja i spremanja nošnje.....	21
5. GOTIKA.....	23
5.1. Povijesne značajke gotičkog razdoblja	23
5.2. Gotički stil odijevanja	24
5.2.1. Ženska odjeća	25
5.2.2. Muška odjeća.....	25
5.3. Oglavlja srednjeg vijeka.....	28
5.3.1. Muška ogavlja	28
5.3.2. Ženska ogavlja	28
6. GOTIČKI UTJECAJ NA NOŠNJU KONAVALA	30
6.1. Hondelj.....	30
6.1.1. Hondelj za udate žene	31
6.1.2. Hondelj za neudate žene.....	31
6.2. Ostala ogavlja.....	35
7. ZAKLJUČAK	37
8. POPIS LITERATURE	38
9. POPIS PRILOGA.....	40

1. UVOD

Ovaj završni rad bavi se utjecajem gotičkih oglavlja na razvoj tradicijske nošnje područja Konavala. Cilj je zaviriti u svu raskošnost i ljepotu konavoske narodne nošnje i zavičaja i istaknuti gotički utjecaj na razvoj te nošnje. Narodna nošnja nekada je bila normalan dio svakodnevnice te su je nosili i muškarci i žene prilikom obavljanja svakodnevnih aktivnosti, dok se u današnje vrijeme sve manje može vidjeti da netko nosi nošnju. Narodna nošnja u današnje vrijeme najčešće se može vidjeti samo na folklornim događanjima ili na nekim tradicionalnim svadbama. Tijekom cijelog svog postojanja narodna nošnja se razvijala i mijenjala u skladu sa drugim kulturama i običajima koji su na nju utjecali. Kako bismo se približili samoj narodnoj nošnji i utjecajima koje je razdoblje gotike imalo na razvoj nošnje, rad će najprije istražiti neke bitne povijesno-kulturne i geografske značajke koje su imale vrlo važnu ulogu u razvoju narodne nošnje. Također, bitno je saznati nešto i o samim tekstilnim sirovinama i materijalima od kojih se nošnja izrađivala, kao i o načinu ukrašavanja i odijevanja te iste nošnje. Nakon detaljne analize konavoskog ruha, u radu će se detaljno opisati i gotičko razdoblje, povijesno-kulturne značajke, povijest odijevanja tog razdoblja i utjecaj koji je vidljiv u dijelovima konavoske nošnje.

Polazna literatura za istraživanje Konavala i konavoske nošnje i najviše analizirani radovi su radovi Marijane Gušić koji govore o spajanju povijesnih stilova narodne nošnje te radovi Katice Benc-Bošković koji govore o mogućnostima rekonstruiranja i suvremene primjene narodne nošnje. U radu Katice Benc-Bošković detaljno se objašnjava redosljed oblačenja, naglašava se razlika u odijevanju djevojačke ljetne nošnje i zimske za one udane žene, i posebno se objašnjava detaljan izgled cjelokupne nošnje i njenih pojedinih dijelova kao što su na primjer oglavlja. Korišten je i rad Stijepa Mijovića-Kočana, „Konavle“, koji govori o svojoj prirodnoj, kulturno-povijesnoj i materijalnoj ljepoti Konavala, narodne nošnje i svih stanovnika toga zavičaja. Također, informacije koje se odnose na svadbenu odjeću i odjeću koja se nosi prilikom korote prikupljene su etnografskim radom na terenu, metodom intervjua.

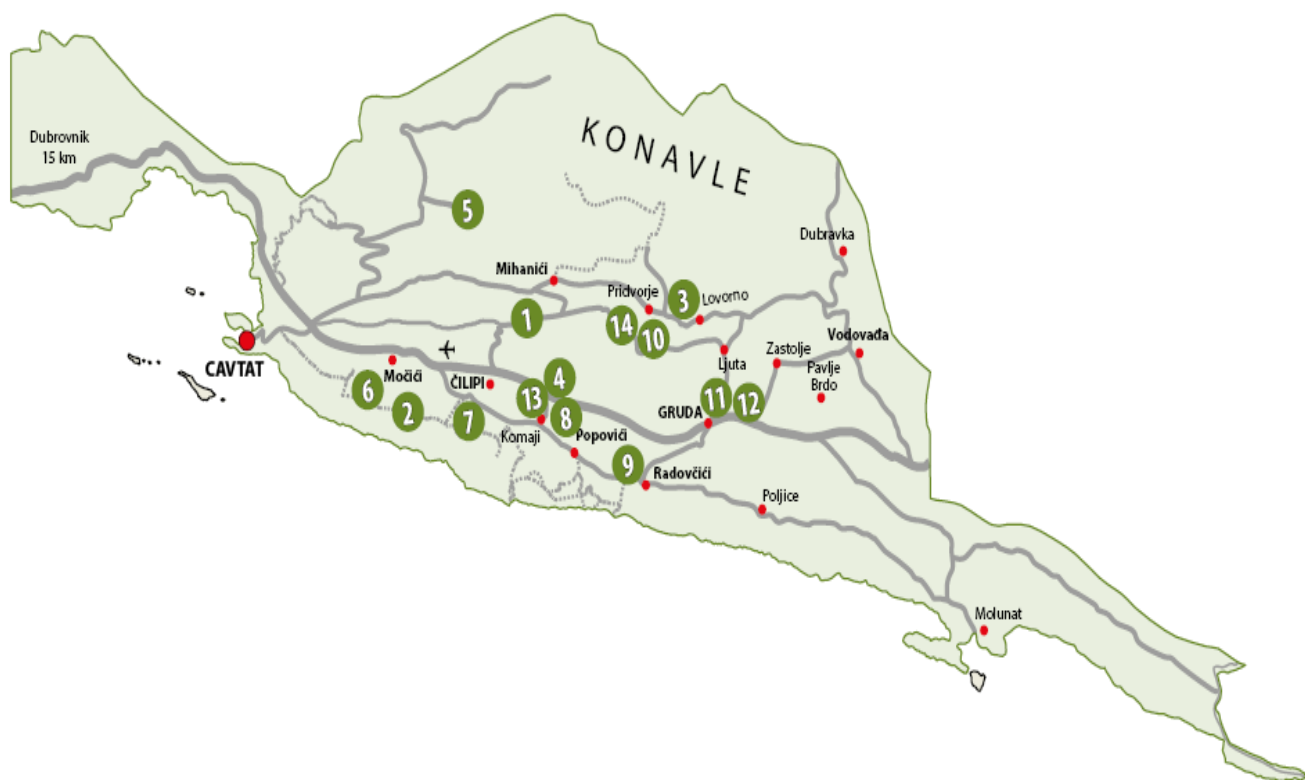
U istraživanju gotičkog razdoblja, povijesnih činjenica i stila odijevanja, korišten je rad Françoisa-Marie Graua koji u svojoj knjizi „Povijest odijevanja“ većinom nabroja odjevne predmete, a manje spominje njihov kontekst u povijesti. Također je korišten rad Marijane Gušić u kojem opisuje utjecaje gotičkih oglavlja na oblikovanje konavoskih oglavlja i nošnje, što je ujedno i najbitnija stavka ovog završnog rada. Osim ovih izvora korišten je rad Françoisa

Bouchera „20,000 Years of Fashion - The History of Costume and Personal Adornment“ te radovi „The Concise History of Costume and Fashion“ autora Jamesa Lavera, „Survey of Historic Costume“ autora Phyllis G. Tortore i Sare B. Marcketti koji su dosta pomogli u objašnjenju gotičkog stila odijevanja i povijesnih činjenica vezanih uz to razdoblje.

2. GEOGRAFSKA I POVIJESNA OBILJEŽJA KONAVALA

Konavle su pokrajina smještena jugoistočno od grada Dubrovnika, ili preciznije, od sela Oboda do Sutorine, u neposrednoj blizini Crne Gore (Hercegnovog) do južnih obronaka hercegovačkih planina. U cijeloj pokrajini Konavala rasprostranjena su 34 naselja u kojima živi cca 9.000 stanovnika. Dakle, prostorno, Konavle su znatno širi pojam od istoimena polja. Konavle na morskoj obali sežu do Plata u Župskom zaljevu, a na istok do rta Kobila u bokokotorskom zaljevu, obuhvaćajući omanji segment zapadne bokokotorske obale, s rtom Oštra kao najjugoistočnijom točkom. Konavlima pripadaju i mali otoci pred Cavtatom: Mrkan, Bobara, Supetar i Šuperika, uz više grebena, te Veliki i Mali Škoj pred Moluntom (Benc-Bošković, 1986: 7). Naziv Konavle najčešće se izvodi od latinske riječi *cannabula*, *canale*, *canalis*, lokalno kanali za navodnjavanje, vodovod iz istočnog dijela Konavala u Epidaur (Cavtat) u rimskom razdoblju.

Konavle su se u svojoj oko šest tisuća godina znanoj povijesti, često mirile i sjedinjavale. U Konavlima i nad njima su se sukobljavala razna staroilirska plemena kao što su: Kelti, Iliri, Rimljani, Goti, itd. Prije dolaska Slavena na ovo područje, pokrajina Konavle pripadala je najprije staroilirskim plemenima, a potom je ovdje bila prisutna vlast staroantičkih naroda Grka i Rimljana. Po dolasku Slavena na području Konavala prevladao je slavenski etnos. Tako ćemo na tlu Konavala pronaći starohrvatsku predromaničku arhitekturu. Obilje stećaka je ponajprije svjedočanstvo o vjerskim obredima i običajima. Naime, kako su Konavle u jednom dijelu svoje povijesti bivale i pod bizantskim pa srpskim te bosanskim srednjovjekovnim sitnim plemićima to svakako podrazumijeva utjecaj koji je prije svega vjerski, ali i miješanje naroda. Konavle su od 15. stoljeća ne samo pod potpunom jurisdikcijom Dubrovačke Republike, nego, time, i pod potpunim (ponovnim) utjecajem europske, ponajprije mediteranske sfere duhovnosti (Mijović-Kočan, 1984: 20). Od toga vremena pa do danas Konavle se razvijaju pod snažnim utjecajem grada Dubrovnika, tako da se u narodnom životu, običajima i nošnji prelamaju sva ta razdoblja.

Slika 1. Karta Konavala

Slika 2. Karta Konavala

3. TEKSTILNO RUKOTVORSTVO U KONAFLIMA

Tekstilno rukotvorstvo u Konavlima doseglo je izuzetno visoku estetsku razinu. Dosadašnja etnografska istraživanja tekstilnog rukotvorstva i narodne nošnje usmjeravana su pretežno na pojedine predmete ili skupine predmeta, na primjer na cjelokupnu nošnju ili samo na pojedine dijelove te nošnje, ili na alatke i pribor, pri čemu se razmatrala njihova rasprostranjenost te su se analizirale sličnosti i razlike u nastojanju da se povezanost kultura i utjecaja prikaže u jednom širem kontekstu društvenog razvoja. Međutim, materijalna je kultura Konavala znatno složenija, ona je slojevita s obzirom na niz višestrukih kulturnih i drugih utjecaja kojima je ova pokrajina bila izložena u svome razvoju. Uz proizvode kućne radinosti u seoskom gospodarstvu u Konavlima počinju se koristiti i proizvodi gradskih zanatlija i manufakture, a gradski obrtnici dolaze u selo gdje se pojedinci i naseljavaju te se tako javljaju i domaće zanatlije. U Konavlima se uskoro javlja i strana industrijska roba i proizvodi domaće industrije (Benc-Bošković, 1983: 6).

Osnovne sirovine u Konavlima bile su vuna i lan, a koristila se i konoplja i brnistra-ovdje zvana žuka. Kozja dlaka - kostrijet, služila je za izradu pastirskih kabanica i vreća. Domaća svila koristila se za izradu i ukrašavanje odjeće, pogotovo kod izrade konavoskog veza. Pored domaćih sirovina, ovdje se rano pojavio i pamuk - bumbak, i to kao obrađena sirovina. No u izradi pojedinih odjevnih predmeta u posljednje vrijeme koriste se i nove sirovine. Tako na primjer već nakon Drugog svjetskog rata u tekstilnom rukotvorstvu Konavala nalazimo upotrebu sintetičkih vlakana i to na predmetima koji su se ranije izrađivali ili ukrašavali domaćom svilom. Vuna kao sirovina imala je veliku primjenu u tekstilnoj domaćoj radinosti, što je općenito karakteristično za sve planinsko-stočarske krajeve. Nakon Prvog svjetskog rata društvenim i ekonomskim razvojem dolazi do redukcije u broju vunениh predmeta, a i oni predmeti koji se i dalje izrađuju od vune finije su izrade. Nakon striženja ovaca vuna se najprije opere i osuši, zatim se češlja rukama kako bi se odstranile sve nečistoće. Daljnja obrada vunenog vlakna nastavlja se na kartama ili gargašama, napravi koja ima dva češlja sa žičanim zupcima. Vuna obrađena za pređenje slaže se u parke, tj. male smotuljke prikladne za veličinu preslice na koju se vuna učvrsti i prede. Katica Benc-Bošković u knjizi „Narodna nošnja Konavala - Priručnik za rekonstrukciju nošnje“ navodi da je lan do vremena između dva svjetska rata služio kao domaća sirovina, premda se koristilo i platno tvorničke proizvodnje (Benc-Bošković, 1986: 8).

U Konavlima se danas malo zna o obradi brnistre kao tekstilne biljke. Samo neki stariji istraživači iz primorskog dijela znaju da je siromašniji svijet koristio žuku za izradu platna. Sve do vremena između dva svjetska rata konavoske su žene s velikom pažnjom uzgajale dudov svilac kojega ovdje nazivaju *bubice*. Nakon hranjenja svilenih buba dudovim lišćem žene su svilu s čahura skidale na tradicionalan način, potapajući čahure u mlaku vodu. S omekšalih čahura pomoću rašljaste grančice skupljale su se niti svile. Svila se za vezenje nije prela, dok se za izradu ukrasnih kita na poprsnici zapredala. Žene u Konavlima nisu se bavile finim tkanjem, već su osnovanu pređu nosile na tkanje u Cavtat, gdje su poluprofesionalne tkalje izrađivale tkanine za stanovništvo Konavala. Osnovne dijelove muške i ženske nošnje krojile su i šivale spretnije žene za svoje ukućane i suseljanje. Izrađivali su se raskošni predmeti od skupocjene čohe, velura ili svile (Benc-Bošković, 1986: 9).

Najpoznatija tekstilna rukotvorina konavoske nošnje je svakako konavoski vez. Konavoski vez je osnovni dekorativni element ženske nošnje koji se vezao na poprsnicama i orukavlju. Originalno je vezen svilenim koncem. Strogo simetrični geometrijski motivi u bezbroj oblika najčešće su rađeni u crvenoj, crnoj i tamnozelenoj boji sa zlatnožutim obrubima. Vez rađen s naličja brojanjem žice platna, morao je zbog čiste geometrijske strukture biti najpreciznije izveden da bi se ornament složio, a izgled je zavisio o finoći podloge na kojoj se vezlo, o finoći i debljini konca, vještini vezilje, odabira motiva i načina izvedbe, prema čemu se svaki pojedini primjerak i cijenio: kao skupocjen za svečane prilike ili kao običan, svakodnevni. Ukrašen žutim kitama od domaće svile, kopčan nekad velikim pozlaćenim pločama ili manjim zlatnim pucama, ovaj vrijedni svilom vezeni ukras naglašavao je i isticao ženstvenu liniju Konavočke. Ukrasi vezom izvodili su se i na štofu i na čoji zimske nošnje (modrine) aplikacijama i opletanjem. Različitih utjecaja, duge tradicije, stalne upotrebe, ovaj vez je od arhaičkih motiva na primjerima mrkog veza, zlatnice i žutice evoluirao prema suvremenijem izgledu i postupno zanemario stariju tehniku izvedbe, materijal, kolorit i motive ukrasa kojih je bilo stotinjak različitih (Mijović-Kočan, 1984: 85). Zbog svoje ljepote i izrazite prilagodljivosti, konavoski se vez danas može aplicirati na brojne uporabne predmete (stolnjake, ženske torbice, ukrasne elemente za svečane haljine, podmetače, jastuke i dr.), održavajući na taj način tradiciju rukotvorstva živom.

Slika 3. Konavoski vez

4. KONAVOSKA NARODNA NOŠNJA

4.1. Opći osvrt na narodnu nošnju

Što je zapravo ona odjeća koju danas općenito zovemo narodna nošnja, u različitim varijantama, regionalnim i društvenim? U sastav i likovnu cjelinu starinskog odijevanja uloženi su plodovi povijesnog razvoja u toku stoljeća. Zato narodnu nošnju nećemo vrednovati samo s estetskog stanovišta nego narodnu nošnju promatramo kao ono spomeničko dobro po kojem doznajemo o mnogim zbivanjima koja su u prošlosti pokretala stvaralačke snage agrafičnih društava od drevne starine sve do na pragu suvremene industrijske epohe (Gušić, 1980: 688).

Narodne nošnje jadranskog područja prate europske stilske epohe (Ivanković, 2001:14). U cjelokupnome narodnom stvaralaštvu prepoznati su i primjeri srednjovjekovnih, posebice gotičkih, ali i neobaroknih i drugih historicističkih utjecaja 19. stoljeća. Oblikovanje ženskog oglavlja s pomoću podloška u šiljatim formama, koje je prisutno gotovo u cijeloj Hrvatskoj, drži se kasnosrednjovjekovnim odjevnim oblikom. U sjevernoj i srednjoj Dalmaciji zadržali su se elementi gotike u naglašenoj vertikali ženskog odjevnog kompleta te u kompoziciji ukrasnih motiva i višebojnom rješavanju plohe (Petrović i Prošić-Dvornić, 1983: 34). Prema tome, utjecaji romanike i gotike mogu se prepoznati kao pojedinačni motivi i oblici tradicijskog drvorezbarstva i tekstilnog rukotvorstva, a pogotovo u oblicima ženskih narodnih nošnji. To su gotička oglavlja trokutastih i trapezoidnih obrisa oblikovanih pomoću tvrdog podloška te ženske nošnje tzv. dinarskog tipa koje su oblikovane kao izduljena figura jednolične forme (gotički vertikalizam), s težnjom za razradom plohe kojom dominira ukras.

U današnje vrijeme konavoska nošnja je znatno pojednostavljena u odnosu na onu iz 19. stoljeća koja je bila raskošnijeg oblika i ukrasa uz bogatstvo kolorita. Po prvi put se u Primorju susrećemo sa građom, koja nije mediteranska, a nije ni usvojena pomorskim vezama, ni direktnim utjecajima sa zapada. I pored tog pojednostavljenja u ovoj je nošnji očuvana ljepota zrele arhaike i sama ta jednostavnost joj daje određenu otmjenost. Osobito su jasne promjene koje su nastale od početka 20. stoljeća i poslije Prvog svjetskog rata i to pod utjecajem suvremenog gradskog načina života, novčanog gospodarstva i s tim zajedno uvezenih industrijskih proizvoda.

Prema Marijani Gušić, u mnogim društvenim zajednicama odjeća osim najnužnijeg odijevanja ima i posebnu društvenu službu. Odijelo i nakit, naime, po materijalu, sastavu, boji i ukrasu

vidno iskazuje svojstva svog nosioca, njegovu dob, društveni položaj i raspoloženje sredine u svim prigodama, dnevnim, izuzetnim, pa i najsvečanijima. Danas se ta primarna služba folklornog kostima izgubila, ostala je samo prezentacija u scenskoj primjeni (Gušić, 1980: 636).

U sastav i likovnu cjelinu starinskog odijevanja uloženi su plodovi povijesnog razvoja u toku stoljeća. U knjizi "Konavle- tekstilno rukotvorstvo i narodna nošnja" objavljenoj 1983. godine, Katica Benc-Bošković ističe da je rijetko moguće susresti žene, a još rjeđe muškarce u narodnoj nošnji. Samo je nekolicina starije populacije odjevena u nošnju, a mlađi svijet oblači svoje narodno ruho nedjeljom i blagdanima i to samo ponekad (Benc-Bošković, 1983: 48). Konavoska muška i ženska nošnja u posljednjih šezdesetak godina doživjela je znatne promjene. Mnogi dijelovi su sasvim reducirani ili zamijenjeni jednostavnijim oblicima. Kasnije, muška i ženska nošnja počinje težiti pojednostavnjenju. Sve naglije je nestajalo one raskoši koju je ta nošnja prije posjedovala (Benc-Bošković, 1964: 171).

Slika 4. Muška i ženska nošnja

4.2. Muška nošnja

Mušku konavosku nošnju čine: košulja, hlače- *gaće*, kožnati pojas- *svilaj*, preko kojega se omatao *pas*. Na košulju su se navlačila dva prsluka i kratki haljetak s dugim rukavima. Najprije se oblačio prsluk *presomitača*, zatim *koret*- haljetak s dugim rukavima, te prsluk *gunjac* ili *fermen*, zatim *bječve* - vunene čarape, crvene dokoljenice, crvene papuče, opanci oputaši, *bareta* - crvenkapa i naposljetku crvena kabanica. Haljeci su, ovisno o namjeni, bili od različita materijala. Za svakodnevnu upotrebu izrađivali su se haljeci od domaće čvrsto ustupane raše, dok su za svečane prigode bili izrađeni od tanjeg domaćeg vunenog sukna koje se nije stupalo, ili od kupovnog sukna - čohe (Benc-Bošković, 1983: 49).

Košulja je izrađena od tanjeg tvorničkog platna. Osnovni kroj izveden je od jednog komada platna, u vidu ponča, s pregibom na ramenima. Po sredini platna izveden je kružni i vertikalni otvor do dna prednjeg dijela košulje. Dugi rukavi pod pazuhom imaju umetnutu četvrtastu krpicu, a u zapešću završavaju s narukvicom - manžetom. Uz vratni otvor našiven je uski uspravni ovratnik - *ogrob*, koji se pod vratom zatvara zlatnim pucetima. Otvor košulje također se zatvara dugmetima. *Gaće* - hlače, od domaćeg su tamnomodrog ili crnog sukna. Kroj je izveden iz dva komada tkanine: kraći komad, presavijen po polovini, tvori sredinu hlača, a dulji dio sukna razreže se napola, te se dobivena dva dijela ivicama našiju na krajeve srednjeg dijela hlača koje pokrivaju bokove. Ta dva dodatna dijela dulja su od srednjeg oko 10 centimetara i čine nogavice koje sežu ispod koljena. Rubovi hlača opšiveni su sa dva niza crvenog gajtana. Hlače na bokovima imaju urezane džepove. Po sredini struka, sprijeda i straga, nalaze se rasporci. Džepovi i rasporci ukrašeni su aplikacijama od crvenih gajtana. *Pas* je izrađen od domaće crne vune, u tehnici tkanja u četiri nita. Širina mu je 0,40 centimetara dužina oko 3,5 metra, tako da se oko struka omota po nekoliko puta. Na krajevima *pas* ima dulje rese od osnovne niti tkanja koje su lagano zapredene i zavezane u čvoriće, da se tkanje ne osipa.

Presomitača, kao i prsluci *koret* i *fermen*, izrađivali su se od raznih tkanina, ovisno o namjeni i prigodama društvenog života u kojima su se nosili: od crne ili tamnomodre čohe (nedjeljno ruho), od crvene, crne i tamnomodre čohe ili crvenog baršuna (svadbeno ruho i svečanosti), od vinskocrvene svile sa bijelim prugama ukrašena aplikacijama od crnih gajtana (također svadbeno ili svečano ruho). *Presomitača* je prsluk bez rukava sa preklopljenim prednjicama. Iskrojena je od dvije jednake prednjice i leđa. Prednjice se na prsima zatvaraju metalnim kopčicama. Podstavljena je platnom. Kroj *koreta* redovno je ustaljen bez obzira od kojeg je materijala izrađen, razlike su jedino u načinu ukrašavanja. To je prsluk s dugim rukavima i

odvojenim identičnim prednjicama. Između leđa i prednjice umetnut je klinasti umetak. Podstavljen je platnom (Benc-Bošković, 1986: 13).

Kroj *fermena* također je redovno ustaljen bez obzira na materijal kao i *koret*. To je slično koretu prsluk bez rukava s identičnim prednjicama i leđima, između kojih je umetnut pačetvorinasti umetak. Podstavljen je debljom tkaninom. *Bječve* - čarape, ispletene su od domaće bijele vune u nizu glatkih očica, duljinom sežu do ispod koljena. Od pete naviše, s obje strane noge, ispletena je ukrasna pletica. Crvene dokoljenice, krojene su od jednog komada čohe, a prema dnu su sužene. Na vanjskom dijelu noge dokoljenice su otvorene od dna prema vrhu u duljini od 0,32 metra. Na prednjem dijelu nogavica nalazi se bogati ukras izveden terzijskom vezom i našivanjem gajtana. Otvor dokoljenica ukrašen je pozamanterijskom zlatnožutom vrpcom i ovećom metalnom polukružnom pločicom. Dokoljenice se učvršćuju uz nogu metalnim kopčama (Benc-Bošković, 1986: 14)

Crvene papuče, od kajzer kože, obrubljene su tankim, crnim, kožnatim rubom. Iza pete nalazi se crna petljica. Opanci - oputaši, od sirove su goveđe kože s gornjim dijelom izvedenim trakovima od ovčje kože u jednostavnom preplitu. Sprijeda imaju kljun i uz nogu se učvršćuju trakom od opute. *Bareta* - crvenkapa, niskog je oboda i ravnog okruglog tjemena od debljeg sukna. Kabanica je žarko crvene boje od domaćeg sukna. Duljina seže do pola lista. Iskrojena je od šest dijelova sukna, širine 0,33 metra, koji su na rubovima skošeni s jedne i s druge strane, što spajanjem daje kabanici zvonoliki izgled.

Redosljed oblačenja nošnje je slijedeći: najprije se obuju bijele *bječve* koje se ispod koljena učvršćuju trakovima. Na gornji dio tijela oblači se košulja a zatim gaće koje se u struku učvršćuju uzicom, a širina sukna složi se u nabore tako da pozadi pada. Na košulju se oblači najprije *presomitača*, poviše *presomitače* oblači se *koret*, a poviše njega *fermen*. Oko nogu se prikopčaju raskošne crvene dokoljenice, zatim se obuju crvene papuče, a na glavu se stavlja *bareta* (Benc-Bošković, 1986: 15).

Slika 5. Muška nošnja

Slika 6. Muška nošnja

4.3. Ženska nošnja

Kao i ostala etnografska građa Konavala, tako i žensko ruho sadrži u sebi dokumentaciju o svom povijesnom razvitku. U ovoj nošnji vidljivo se osjećaju dinarski elementi koje je ovo stanovništvo zadržalo iz vremena kada je ova pokrajina bila još sastavni dio srednjovjekvnog Zahumlja (Benc–Bošković, 1964: 172). U konavskom ruhu nema ni izdaleka onoliko ukrasa ni nakita, koliko u svim nošnjama u unutrašnjosti. Nakit je sveden na svega nekoliko malih predmeta: srebrne kolajne i križevi na kralješu, brojanici od sedefnih zrna, ploče ili dva pozlaćena srebrna puceta pod grlom košulje, te igle pribadače i naušnice vežilice (Gušić, 1955: 143).

Glavni odjevni predmeti konavoskog ženskog ruha jesu košulja i modrina, oba predstavnici cjelovitog ruha, nepodijeljenog u struku. Oba elementa u istoj službi susrećemo u čitavoj dinarskoj oblasti. Kao jedna od mnogih varijanata dinarske duge košulje, konavoska košulja pripada tipu tunike. Danas je u struku sastavljena, ali je zadržala značajke cjelovitog ruha pa je bez šava na ramenicama, s ravnim rukavom uz obavezne laticice. Dužina joj je uvijek do gležnja. Dok je košulja u dinarskoj oblasti do danas ostala temeljno žensko odijelo, često bez dodatnih dijelova, konavoska košulja zadobila je značaj ljetne haljine (Gušić, 1955: 138).

4.3.1. Djevojačka ljetna nošnja

Djevojačka ljetna nošnja sastoji se od ovih dijelova: *privlačak* - potkošulja, *skutići* - podsuknja, košulja, *tkanica*, *kurđelica*- svilena vrpca, *pregača*, *jačerma* ili *čermica* - prsluk, *bječve* - čarape, crvene papuče, opanci oputaši, *bareta zlatača* i naštipani *ubručić*. *Privlačak* je potkošulja od tvorničkog bijelog platna. Duljinom seže do potkoljenice. Iskrojen od jednog komada platna koje se preklopi na pola, a na sredini preklopnog dijela razreže se otvor za glavu. Na ravnu rukavicu našiti su rukavi koji su pod pazuhom prošireni četvrtastom laticom. *Skutići*, podsuknja od tvorničkog bijelog platna, iskrojena je od tri pole platna i uske *pasice*. Širina platna u struku je ubrana u nabore koje pridržava *pasica*. Sprijeda na sastavu šavova ostavljen je raspoređeni. Na krajevima *pasice* našiveni su trakovi kojima se podsuknja učvršćuje za tijelo. Košulja je izrađena od bijelog tvorničkog platna. Sastoji se od dva dijela, *opleća* i *skuta*. *Opleća* je krojena ravna od jednog komada platna koje se preklopi tako da je pregib na ramenima. *Skuti* su iskrojeni od tri pole platna i to tako da je platno sašiveno na ivicama po dužini, pa dvije pole prekrivaju prednju stranu i bokove, dok treća pola prekriva stražnji dio tijela. *Tkanica*, pojas

širine 0,12 metra i duljine 1,80 metra izatkan je od crnog pamuka. Uz krajeve i po sredini utkane su domaćom svilom po dvije žute pruge (Benc-Bošković, 1986: 21-22).

Kurđelica, uska vrpca širine 0,4 metra i duljine 2,5 metra, izatkana je od domaće svile raznih boja. Osnovna boja je vinsko crvena s protkanim prugama žute, zelene, bijele i plave boje. Na oba kraja su rese od osnovne niti tkanja. *Pregača*, širine 63 centimetra i duljine 85 centimetara otkana je tehnikom u četiri nita. Osnova tkanja je tanki pamučni konac, a potka fino zapredena vunena nit. Pri dnu *pregače* nalazi se ukras, širine 20 centimetara vodoravnih užih i širih pruga od raznobojne vune. Jačerma ili *čermica* je prsluk bez rukava izrađen od crne čohe. Iskrojen od dvije jednake prednjice i leđa između kojih je umetnut klin. Jednostavnije jačermice ukrašavale su se samo crnim gajtanima i to na sastavnim šavovima i rubovima. Svečanije jačermice imale su ukras od terzijskog veza na prsima i leđima. Uz rub desne prednjice našivena su pozlaćena filigranska puceta. Podstavljena je pamučnim platnom.

Bječve, čarape ispletene su od pamuka u nizu glatkih očica. Duljinom sežu do koljena. Od pete naviše s obje strane ispletena je ukrasna pletenica. Crvene papuče su od kajzer kože obrubljene tankim crnim kožnatim rubom. Opanci - oputaši, od sirove su goveđe kože sa gornjim dijelom izvedenim trakovima od janjeće kože u jednostavnom preplitu. *Bareta* - zlatača, crvenkapa izrađena od crvene čohe. Iskrojena je od kružnog tjemena promjera 16 centimetara i oboda visine 6,5 centimetara. Radi čvrstoće obod kape postavljen je kartonom. Na obodu se nalazi terzijski vez. Kapa je postavljena platnom. *Naštipani ubručić* je kvadratna marama za glavu od tankog tvorničkog platna batista sa stranicom od 90 centimetara Presložena je u trokut. Uz kose stranice trokuta umetnuta je kupovna bordura širine 3,5 centimetra bijele boje. *Ubručić* je čvrsto ušrobljen i uglačan u sitne nabore širine 2 centimetra.

Redosljed oblačenja je slijedeći: najprije se obuvaju noge - bijele *bječve* i crvene papuče. Na *privlačak* i nabranu podsuknju skutiće obuče se košulja. Oko struka čvrsto se opaše *tkanica* tako da se ispod nje stavi čvršći karton, kako bi se istaknuo što vitkiji struk. Po sredini *tkanice* opasuje se *kurđelica* nekoliko puta, ispod *tkanice* stavi se *pregača* i složi u nabore. Na ove osnovne djelove obuče se jačerma i na glavu se položi *bareta*- zlatača ili zlatača i *naštipani ubručić* (Benc-Bošković, 1986: 22-25).

Slika 7. Djevojačka ljetna nošnja

Slika 8. Djevojačka ljetna nošnja

Slika 9. Dvije djevojke u svečanoj ljetnoj nošnji

4.3.2. Zimska nošnja udate žene

U ljetnoj odjeći djevojaka i zimskoj žena identični su svi odjevni predmeti, samo se na njih još dodaju predmeti karakteristični za zimsku nošnju udate žene a to su: *modrina*, *pošica* i *ubručić*. *Modrina* je izrađena od domaćeg ustupanog tamnomodrog ili crnog sukna. *Modrina* je cjelovito odijelo koje se sastoji od *opleća* i *skuta* koji su u struku sastavljeni. Sprijeda je otvorena, te se ne navlači preko glave, već kao ogrtač. Opleće duljine 40 centimetara krojeno je od jednog komada tkanine u vidu ponča, bez šava na ramenima. Na sredini dužine tkanine izrezan je ravni prorez duljine 17 centimetara koji je oko vrata koso izveden i prorezan do ruba. *Skuti* duljine sastoje se od četiri pole: dvije koje pokrivaju bokove, jedna pokriva stražnji dio tijela, a četvrta, nešto uža pola, raspolovljena je i našivena na stranice bokova tako da su *skuta* sprijeda otvorena. Ukras na *modrini* izveden je našivanjem užih i širih pruga od crvene *čohe* na kojim je prethodno

izveden veoma fini vez crvenom, crnom i žutom domaćom svilom (Benc-Bošković, 1986: 28-29).

Kosu Konavoka pleće kao i žene u ostalom Primorju, u dvije pletenice pa ih diže s potiljka i prikapča na tjeme. Obično pokrivalo udate žene pri dnevnom radu, a i za izlazak je nevelika bijela *povezača*, zvana *pošica* (Gušić, 1955: 145). *Pošica* je mala marama za glavu, kvadratnog oblika od tankog tvorničkog platna- batista, sa stranicom od 45 centimetara. Porubljena je na šivaćoj mašini, presložena u trokut i uškrobljena, naročito nad čelom. *Ubručić* je također marama za glavu kvadratnog oblika od tvorničkog batista sa stranicom od 87 centimetara. Presložena je u trokut i podrubljena na šivaćoj mašini. Unutar spajanja dviju kosih stranica, nalazi se, bijelim koncem plosnim bodom, izvezen križ čiji se krakovi završavaju listićima. Marama se uškrobi, naročito nad čelom. Kao obuća uz suvremenu odjeću oblače se bijele *bječve* i modernizirane crvene cipele, gondole s potpeticama. Preko ruke žena nosi crni šal, kojim se zimi ogrće. Za daljnji izlazak iz kuće žena redovno ima u ruci otkanu vunenu torbicu.

Redosljed oblačenja je slijedeći: najprije se obuvaju noge: bijele *bječve* i crvene papuče, ili *bječve* i *opanci*. U zimskim mjesecima žene povrh košulje oblače *modrinu* a ostali djelovi nošnje oblače se istim redosljedom kao i kod djevojačke nošnje. Na glavu se vertikalno, stavi najprije *pošica*, zatim *ubručić* ili *naštipani ubručić* (Benc-Bošković, 1986: 28-30).

Slika 10. Žena obučena u zimsku nošnju

Slika 11. Zimska ženska nošnja

4.4. Nošnja za posebne prigode

4.4.1. Svadbena nošnja

Kako svjedoči Konavoka Nike Kukuljica, ženska svadbena nošnja otprilike je istog izgleda kao i zimska nošnja uz par bitnih razlika. Materijal od kojeg se ta nošnja izrađuje naziva se *štof*, finiji je i koristi se samo za takve posebne prigode i na njemu se nalazi više zlata nego na običnoj zimskoj nošnji. Mladičanka na glavi umjesto do sad spomenutih oglavlja nosi šareni raskošni cvijetni vijenac. Muška svadbena nošnja također se razlikuje od zimske u materijalu i kao na ženskoj nošnji na njoj se nalazi više zlata i raskošnija je od one svakodnevne. Redoslijed oblačenja je isti kao i u već spomenutim zimskim svakodnevnim nošnjama.

Slika 12. Svadbena muška i ženska nošnja

4.4.2. Nošnja za korotu

Također prema svjedočanstvu Konavočke Nike Kukuljice saznajemo da je ženska nošnja koja se nosi u vrijeme korote slična svakodnevnoj ljetnoj nošnji uz razliku u boji veza koji se nalazi na košulji i koji je dosta tamniji, nekad i skoro crn u odnosu na uobičajeni vez. Još jedna bitna razlika je ta da se umjesto spomenute pregače tad nosi druga pregača točnijeg naziva traversa. Kod nošnje muškaraca u koroti nema nikakve promjene u odnosu na onu svakodnevnu nošnju.

Slika 13. Ženska nošnja za korotu

4.5. Način održavanja i spremanja nošnje

Kao što je već spomenuto, konavoska nošnja se odlikuje čistoćom, urednošću i bjelinom te nije potrebno naglašavati da nošnja prilikom nošenja mora biti besprijekorno čista i po određenim pravilima izglacana. U knjizi „Narodna nošnja Konavala - Priručnik za rekonstrukciju nošnje“ Katica Benc-Bošković opisala je postupak održavanja i spremanja narodne nošnje ovoga područja. Predmeti izrađeni od bijelog platna (košulje i donje rublje) mogu se prati pa iskuhavati u stroju za pranje rublja, uz upotrebu propisanih sredstava za pranje. Prije pranja ženske košulje treba sa košulje skinuti sve vezene ukrase kako tijekom pranja iskuhavanjem boje ne bi izbledili. Svilene predmete (muški *pas* i ženska *kurđelica*) treba prati ručno u

laganom sredstvu za pranje. Sve ostale predmete od sukna, čohu, baršuna i levantinske svile treba čistiti u kemijskoj čistionici.

Nakon pranja i čišćenja sve predmete treba izglacati i pritom naročito paziti da budu pravilno i uredno složeni. Uređene predmete (košulje, *modrine*) do slijedećeg nošenja treba odložiti obješene na vješalicu ili uredno presložene i položene u ladicu ili policu ormara (muške hlače, *pasove*, prsluke). Prsluke od čohu ukrašene terzijskim vezom pozlaćenom žicom srme treba odložiti tako da se srmeni dio zaštiti svilenim papirom. Jednako tako u svileni papir treba omotati žensku kapu – zlatiču sa srmenim ukrasom. *Pregaču* je potrebno složiti po uglačanim naborima, a jednako tako i žensku maramu za glavu – *ubručić*. Posebnu pažnju nužno je posvetiti naštipanom ubručiću koji se slaže tako da se plisirani nabori slažu jedan na drugoga. Tako složena marama još se na dva do tri mjesta zaveže koncem kako bi se plise što čvršće održao na marami. Kožnate predmete (papuče, opanke) treba držati odvojeno od tekstila. U dio ormara u kojem se čuvaju predmeti od vunenih materijala može se staviti sredstvo za zaštitu od moljaca, ali tako da sredstvo ne dolazi u direktan doticaj s odjećom. Prostorija u kojoj se čuva nošnja mora biti suha i prozirna. Transport nošnje prilikom prenošenja treba obavljati u kovčezima, kutijama ili sanducima čvrstih stranica, da se uredno složeni predmeti ne bi zgužvali, a ujedno da bi bili zaštićeni od vanjskih oštećenja (Benc–Bošković, 1986: 32).

5. GOTIKA

5.1. Povijesne značajke gotičkog razdoblja

Gotika (njem. *Gotik*, od kasnolat. *gothicus*: koji pripada Gotima), stilsko je razdoblje u srednjovjekovnoj umjetnosti; najsamostaliji stilski izričaj zapadnoeuropske umjetnosti nakon antike. S obzirom na razvojne faze dijeli se na ranu, visoku i kasnu gotiku. Javila se u prvoj polovici XII. stoljeća u sjeverozapadnoj Francuskoj (Île-de-France). U pojedinim je zemljama trajala različito, a nestala je krajem XV. stoljeća premda su se i poslije javljale gotizirajuće tendencije.

Gotika se do kraja 14. stoljeća razvila u mnogo svjetovniji umjetnički smjer poznat pod nazivom međunarodni stil ili internacionalna gotika. Ovaj se stil nastavio do kasnog 15. stoljeća kad ga je zamijenila renesansa. Vremensko trajanje gotike nije bilo svuda isto, primjerice dok se u Italiji već od 14. vijeka javljaju ideje humanizma i individualizma svojstvenih ranoj renesansi počevši od Petrarke, u Engleskoj i Njemačkoj je gotika ostala dominantni stil sve do 17. vijeka. U Španjolskoj se gotika isprepliće s maurskom umjetnošću i stvara čudesne simbioze.

Gotika je dobivala svoj konačan izgled rastom i razvojem gradova, trgovačkih kolonija, a materijalno bogatstvo je određivalo veličinu i bogatstvo katedrale; Razdoblje osnivanja cehova i umjetničkih skupina, najveće zajednice ovog tipa su bile iz Njemačke, strogo organizirane sa propisanim pravilima, došlo je do internacionalizacije stila, miješanja iz različitih dijelova Europe zbog djelovanja cehova, međutim u 13. stoljeću tema, formalno rješenje i materijal su i dalje propisivani od strane crkve.

Gotičku umjetnost karakterizira velika narativnost, kroz sve vidove umjetnosti "priča se priča", bilo da se radi o vjerskim motivima ili o svjetovnijoj tematici. Razvoj književnosti također je utjecao na nove svjetovne motive u likovnoj umjetnosti. Religijski prizori često su uključivali i prizore iz prirode, poput alegorija, prikaza mjeseci, zodijakalnih znakova, sezonskih poljoprivrednih radova i sličnoga. Svjetovna umjetnost jačala je pod utjecajem razvoja gradova, trgovine i ekonomije, što je omogućilo bogatijem sloju da naručuje izradu zavjetnih skulptura

ili iluminiranih rukopisa. Novoosnovani cehovi okupljali su i evidentirali umjetnike koji su bili smatrani vještim obrtnicima, zahvaljujući čemu danas znamo imena brojnih gotičkih majstora. Naziv "gotička umjetnost" je u početku korišten kao sinonim za "barbarsku umjetnost", na koju se u Toskani na početku 16. vijeka, gledalo kao nešto negativno, jako nerafinirano i barbarsko. Za Talijane onog vremena taj stil im je bio previše udaljen od estetskih proporcija i oblika klasične umjetnosti Starog vijeka, koju su oni počeli ponovo obožavati.¹

5.2. Gotički stil odijevanja

Odijevanje je bitna sastavnica čovjekovog života i svakog povijesnog razdoblja. Da bismo razumjeli zašto ljudi iz bilo kojeg razdoblja izgledaju tako u odjeći koju nose, prvo moramo razumjeti kako izgledaju ispod te odjeće i zašto je upravo tako nose (Scott, 1980: 39). Ljudi su prema anatomiji svoga tijela prilagođavali i stil odjeće koji su nosili. Kroz povijest odijelo prati određene stilove u umjetnosti. Svako razdoblje je imalo svoju idealnu siluetu, odnosno određenu anatomiju tijela koju su smatrali idealnim primjerom za odijevanje te su se svi odijevali u skladu sa tim. Na primjer, odijelo u razdoblju gotike, u skladu s općim karakteristikama težnje prema izduženom i uzvišenom, ima žensku kapu na tuljak koja visoko strši na glavi i vizualno izdužuje cjelokupnu figuru (Kolumbić, 2014: 251).

Gotički stil je prisutan ne samo u arhitekturi, dizajnu interijera, već i u odjeći. Gotika fascinira svojim mračnim veličanstvom, hladnoćom i ozbiljnošću. Ovaj stil odijevanja u srednjem vijeku nastao je u Francuskoj, a zatim se proširio širom Europe. Odijevanje srednjeg vijeka počelo se obogaćivati pojedinostima i detaljima. Veća je pozornost posvećena uređenju odjeće, osobito na haljini. Bila je izrezana tako da se mogao vidjeti ornament na potkošulji. Remen je također postao važan dio odijevanja. Tijekom cijelog srednjeg vijeka kroj haljine ostao je više-manje ujednačen, samo su se kvalitetom korištenog materijala razlikovale različite klase društva, damast, baršun i saten bili su rezervirani za plemiće, a široko platno uglavnom za građanstvo (Boucher, 1959: 196). Cjelokupna je odjeća s jačanjem kraljevstva i raskoši plemićkih dvorova, poput onih burgundskih vojvoda ili vojvode od Berrya, tijekom čitavog ovog razdoblja dokaz velikog bogatstva i, štoviše, ekstravagancije (Grau, 2008: 33-34).

¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22842> (06.09.2020.)

5.2.1. Ženska odjeća

Odjeća za žene srednjeg vijeka sastojala se od više slojeva odjeće uz karakterističan gotički stil izdužene siluete struka, visoke ovratnike te uski korzet sa čipkom. Žene su i dalje nosile dugačku odjeću, duge vunene tunike, ogrtače i haljine koje prate liniju tijela. Odjevni predmet koji se prvi oblačio bilo je laneno donje rublje, zatim haljina i preko nje još jedna haljina koja je bila izrađena od kvalitetnijeg materijala i bogato ukrašena. Na sve to žene su oblačile još i ogrtač. Početkom 14. stoljeća *houppelande* je bio uvijek vrlo dugačak, visokog ovratnika i stegnut ispod prsa pojasom. Imao je mekše, prirodnije linije ramena ali po svemu ostalom bio je sličan kao muški. Stil ovratnika na ovom odjevnom predmetu je bio visoki stajaći ovratnik, obično otvoren s prednje strane kako bi se stvorio krilati efekt (Tortora i Marcketti, 2015: 158-167). Haljina je bila glavni odjevni predmet. Haljina je bila pripijena na prsima i stegnuta ispod, s otvorenim izrezom na prsima u obliku trokuta u 15. se stoljeću proširuje u suknu širokih nabora produženu dugim skutom (Grau, 2008: 34). Rukavi na haljini su bili toliko pripijeni da su se morali zakopčavati preko donjeg područja i bili su dovoljno dugi da se protežu preko polovice ruke (Laver, 1969: 64).

5.2.2. Muška odjeća

U ranoj gotici muška je odjeća kratka i pripijena uz tijelo te se jasno razlikuje od ženske koja ostaje duga i lepršava. Muškarci nose *pourpoint*, odjevni predmet bez rukava koji prati liniju tijela, često s punjenjem, s kopčanjem sprijeda, stegnut u struku pomoću šava, koji seže do bedara, a nosi se preko košulje i vrlo kratkih gaća ili tzv. *haut-de-chausses* (Grau, 2008: 33). Oko 1340. godine muškarci počinju nositi *pourpoint* s rukavima za svakodnevnu upotrebu. *Cote-hardie* je bio kratki odjevni predmet koji se nosio preko *purpointa*, pratio je liniju tijela te se nosio u verziji sa rukavima ili bez njih. *Houppelande* je odjevni predmet opisan kao muški kućni kaput koji se nosio preko *pourpointa*, bio je postavljen preko ramena prije nego se proširio u duboke cjevaste nabore koje je pojas držao na mjestu (Tortora i Marcketti, 2015: 156).

Pučka odjeća tijekom čitavog srednjeg vijeka izgleda prilično nepromijenjeno. Glavni dio ostaje tunika dugih rukava, karolinškog nadahnuća, koja se kod žena spušta do listova, a kod muškaraca do koljena. Sve do 14. stoljeća žena iz naroda nosi preko svoje tunike veo koji

prekriva glavu i ramena, a kasnije jednostavnu kapicu od pusta. Zimi se štiti od hladnoće nekom vrstom prsluka odjevenog ispod tunike. Pregača koja seže do gležnjeva u opću uporabu ulazi u 15. stoljeću (Grau, 2008: 37).

Slika 14. Muška i ženska gotička odjeća

Slika 15. Muška i ženska gotička odjeća

5.3. Oglavlja srednjeg vijeka

5.3.1. Muška ogavlja

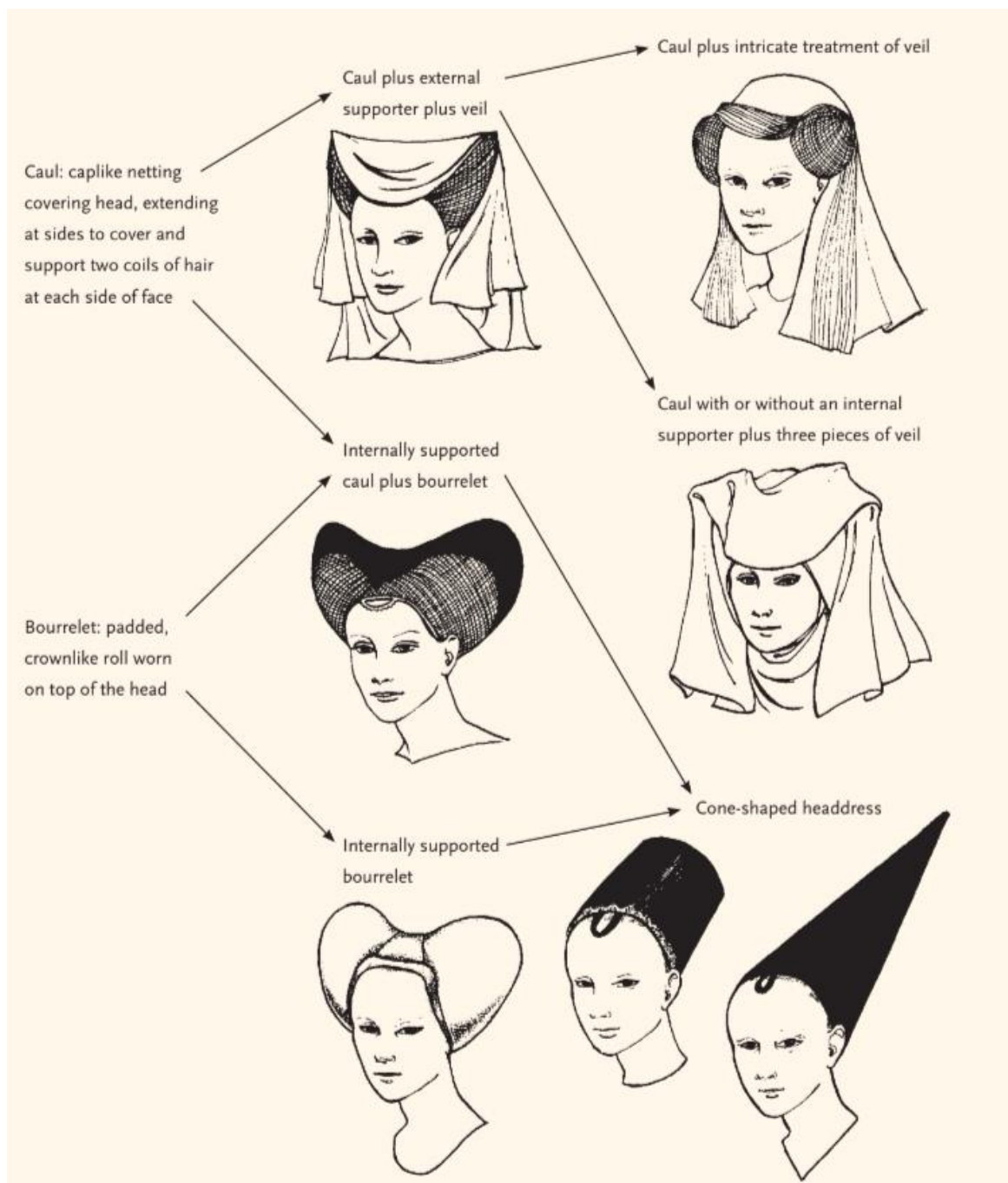
Karakteristično muško pokrivalo za glavu tog razdoblja bilo je *chaperon*. *Chaperon* je bila pelerina s kapuljačom. Kapuljača se do kraja 12. stoljeća odvojila od ogrtača i nosila se sa kratkom pelerinom kao samostalno pokrivalo za glavu. U 14. stoljeću dodana je duga traka koja je visjela niz leđa. Dio kapuljače koji se zatvarao oko vrata zvao se *guleron* ili *patte*, a otvor koji se uokvirivao lice zvao se *visagire*. Osim kapuljače, muškarci iz 15. stoljeća nosili su šešire: od materijala izrađenih od filca ili dabra, glatke ili dugodlake, šiljaste, okrugle, u obliku balona, visoko okrunjene, poput obrnutih čunjeva, s ravnim obodima, valjkasti, prevrnuti ili izrezani. Raznolikost je bila toliko široka da je nemoguće detaljno opisati svaki oblik. Šešir se ponekad mogao nositi preko okrugle kape ili jednostavne kapuljače. Oko 1460. godine muškarci koji su pratili modu nosili su *cramignolles* ili *toques* sa ružičastim rubovima (Boucher, 1959: 198).

5.3.2. Ženska ogavlja

Neudate djevojke, mladenke i kraljice na svojoj krunidbi su mogle ogoliti svoju glavu i pokazati kosu, dok su ostale ugledne odrasle žene morale nositi neko pokrivalo za glavu (Tortora i Marcketti, 2015: 169). Potkraj 14. stoljeća kod žena su se pojavila pokrivala za glavu koja su izgledala poput „jastuka“, koji je bio svojevrsna podstavljena rola preko mreže za kosu. Rogato pokrivalo za glavu došlo je oko 1410. godine te je imalo žicu građe poput kravljih rogova na kojima je bio zavijen veo. Nakon toga slijedilo je pokrivalo za glavu u obliku srca, a ime samo po sebi je dovoljan opis. Oba ova stila sa rogovima imala su na sebi veo kao dekorativan i atraktivni element. Druga polovica stoljeća donijela je brojne nove varijante pokrivala za glavu. Umjesto da su bila široka, ona su sve više odlazila u visinu, ponekad i previše ekstremno.

Hennin ili *steeple* pokrivalo za glavu nosilo se u Francuskoj. U Engleskoj je dobio oblik krnjeg stošca te se stoga nije puno razlikovalo od pokrivala za glavu oblika dimnjaka. Kako objašnjava Francois Boucher u svojoj knjizi „20,000 Years of Fashion - The History of Costume and Personal Adornment“ imamo sve razloge vjerovati da taj pojam *hennin*, čije pravo značenje ostaje nejasno te ne može biti prevedeno izravno na bilo koji jezik, je mogao biti samo satirični izraz za rogato pokrivalo za glavu (Boucher, 1959: 200). Najspektakularnije od svega je bilo pokrivalo za glavu zvano *butterfly* (leptir). To je bila žičana konstrukcija pričvršćena na malu

kapu u kojoj je bila zamotana kosa. Uzdizalo se visoko iznad glave na njega je bio pričvršćen prozračni veo u obliku leptirovih krila. Ovo oglavlje je bilo vrlo popularno do oko 1485. godine (Laver, 1969: 66).

Slika 16. Razvoj ženskih gotičkih oglavlja

6. GOTIČKI UTJECAJ NA NOŠNJU KONAVALA

Utjecaji stilskih epoha na konavosku narodnu nošnju vidljivi su na više primjera. Tu je srednjovjekovno šarenilo boja na vezenoj poprsnici, ovratniku, orukavlju te ukrasi na pregači, zatim kasnogotičko oglavlje *hondelj* koje s maramom povezačom koja odražava tendencije kasnogotičkog sjenčanja.

6.1. Hondelj

Da su arhaički rogi postojali i u konavoskoj nošnji, doznajemo iz odredaba, kojim se u 14. stoljeću zabranjuje taj prastari pribor slavenskih žena. Slavensko se dvorogo gotički stilizirano oglavlje već tada smatralo zaostalim (Tica, 2017: 23).

Na primjeru konavoskog oglavlja naziva *hondelj* najviše je vidljiv utjecaj stila gotičkih oglavlja. Tradicija pamti *hondelj* samo kao oglavlje udate žene. Međutim zabilježeno je da su ovo oglavlje nosile i starije neudate djevojke i djevojke s vanbračnim djetetom (Benc-Bošković, 1962: 48). Arhaično žensko oglavlje – *hondelj* s bijelom kitom nosile su udate Konavoke, *hondelj* sa šarenom kitom starije neudate djevojke (usidjelice) ili djevojke s vanbračnim djetetom, povezanu crvenkapu (*baretu*) vjerene djevojke, kapu *zlataču* djevojke uz blagdansko ruho, *pokrivaču* za glavu žene u vrijeme žalovanja, itd. O uporabi ženskih oglavlja u Konavlima pisao je Baltazar Bogišić u svome djelu „Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena“: «Prije je bio običaj da djevojka kada je prešla godine udaje, a neudala se, da je morala nositi *hondelj* sa šarenom kitom (jer žene nose bijele kite) i bez glavičastijeh iglica, koje se ne vide na *hondelju* mužatica. Sad je taj običaj nestao.» (Bogišić, 1874: 129).

6.1.1. Hondelj za udate žene

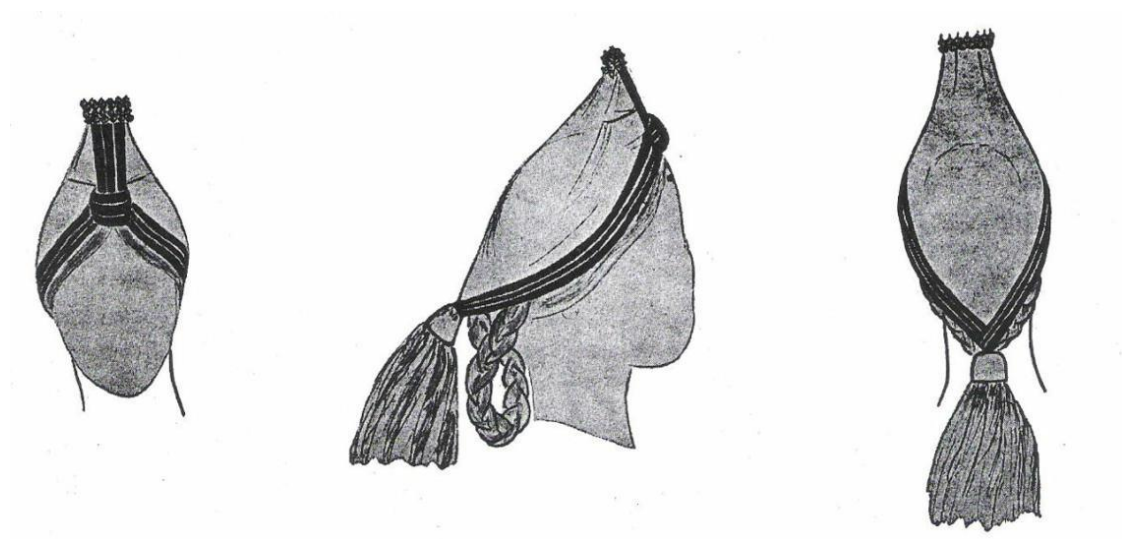
Hondelj se sastojao od ovalnog podloška koji je izrađen od snopića lanenih stabljika savijenih u dva luka eliptičnog oblika s trapeznim nastavkom iznad čela. Na stražnjoj strani podloška bile su pričvršćene rese, kite od lanenih niti. Podložak je prekriven pačetvorinastom maramom od bijeloga domaćeg tkanja, koja na rubovima užih stranica ima utkane crne pruge. Marama, *ubrusac* slaže se tako da crne pruge uokviruju podložak pa na potiljku čine pravi kut, a učvršćuje se iglicama. Dva slobodna kraka *ubrusca* povezuju se u čvor nad čelom, ali se pritom podižu tako da prekrivaju trapezić. I tu je naglašena crna pruga *ubrusca*. U taj dio, uzdignut nad čelom, zabodene su 24 ukrasne iglice s glavicama od šarenoga murano stakla (Benc-Bošković, 2006: 14).

6.1.2. Hondelj za neudate žene

Hondelj se sastojao od ovalnog podloška koji je izrađen od snopića lanenih stabljika savijenih u dva luka eliptičnog oblika. Na suprotnoj strani podloška bile su pričvršćene rese, kite od crvene i žute zapredene domaće svile. Podložak je prekriven pačetvorinastom maramom od bijeloga domaćeg tkanja, koja na rubovima užih stranica ima utkane crne pruge. Marama se slaže tako da crne pruge uokviruju podložak uz lice, dok na potiljku čine pravi kut. Marama se na podložak učvršćuje iglicama. Dva slobodna kraja povezuju se u čvor nad čelom, gdje je također vidljiva crna pruga. Ovaj *hondelj* nema nastavka nad čelom s ukrasnim iglicama kao *hondelj* udatih žena (Benc-Bošković, 2006: 15).

Na kosu, upletenu u dvije pletenice i podignutu na poznati nam već primorski način, pričvrstio se nekad najprije stalak. Taj je stalak savijen od lanenih stabljika, ovijenih koncem ili uzicom, a posebna pločica nadvisuje se nad čelom. Stare žene još danas ovaj podložak zovu *hondelj*. Stalak se čvrsto postavio na glavu tako da je nadvisivao čelo nad razdijeljenom kosom, a na potiljku se pričvrstila ona kita, pa je visjela niza šiju. Na podložak se privezivala marama-*hondelj*, presložena tako da su obje crne pruge davale dekorativan naglasak. Marama-*hondelj* nad čelom se vezala u čvor, a u tvrdi su se stalak nad tim čvorom redom pozabadale ukrasne pribadače od pozlaćenog filigrana ili od svijetlog muranskog stakla, a za korotu s ovakvim staklenim tamnim glavicama. U govoru dubrovačkih zlatara *hondelj* se naziva upravo ovakva

ukrasna igla. Od ovog uzdignutog čvora, *hondelj* se pomoću iglica kopča uz podložak tako da mu je ona kita na potiljku logičan završetak (Gusić, 1955: 144).

Slika 16. Hondelj

Slika 17. Hondelj

Po čitavom svom sadržaju, *hondelj* je jedan od sačuvanih, dosta osiromašenih oblika sredovječnog oglavlja. Da se nekad i u Dubrovniku nosilo žensko oglavlje poput rogova, kao što je već spomenuto, vidljivo je iz mnogih odredaba. Upravo sam konavoski *hondelj* pokazuje razvoj sredovječnog oglavlja i to iz onog razdoblja, kad je stalak s izrazitim rogovima već izašao iz običaja, i kad je podložak služio zato da bi se ukrasna kapica ili *povezača* mogle što dekorativnije namjestiti ili povezati nad čelo različitim načinom, pa i u ukrasnom čvoru, kako to *hondelj* pokazuje.

Postavlja se pitanje da li je *hondelj* sastavni dio konavoskog inventara ili je u Konavle ušao kao jedna od mnogih vrsta kasnogotičke *pokrivače*. Sastavni dijelovi gotičkog oglavlja bili su podložak, kapica, marama i drugi dodaci. Upotreba krutog podloška govorila bi za ranije oblikovanje ovog oglavlja (Benc–Bošković, 1962: 51). Već na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće

dolazi do renesansnog oblikovanja ranije usvojenih gotičkih elemenata. Sve vijesti koje govore o ženskom oglavlju na način gotičkih rogova potječu iz 14. stoljeća. *Hondelj* sam po sebi pripada onoj vrsti oglavlja, u kojem se podložak, nakon što su izraziti rogi izašli iz upotrebe, preuredio tako da se na njega povezivala gotička *povezača*. Kita pričvršćena danas na podlošku, prvotno je morala biti sastavni dio same *povezače* i to na način ukrasnih kita na uglovima marame onako, kako to imamo na istarskom djevojačkom *facolu*.

Po svemu dakle *hondelj* je jedno od onih pokrivala ženske glave, kojemu osnovno porijeklo treba tražiti u dubokim elementima ranih povijesnih epoha, no koje je svoj naziv i konačno oblikovanje steklo kroz kasnogotičke utjecaje, doprle u toku 14. stoljeća. Preko *hondelja* prebacivala se *pokrivača*. Tako je došlo do dvostrukog sloja od dva istovrsna, no po razvojnom obliku, različita predmeta. Dok je *hondelj* gotički element, konavoska *pokrivača* odgovara renesansnom velu. Zlatna *pokrivača*, *zlatnica*, s raznobojnim vezom služila je ženi za svečane prilike, a *pokrivača* s bijelom čipkom i bijelim svilenim vezom nosila se u koroti (Gušić, 1955: 142).

6.2. Ostala oglavlja

Bareta kartača koju su nosile konavoske mlade djevojke jest kapa izrađena od crvene čoh. Uz rub je opšivena crnim gajtanom. Poviše gajtana izvezena je terzijskim vezom ukrasna pruga pozlaćenom srmom u vidu vitičastih motiva. *Crvenkapa* je pokrivena *ubruscem*, maramom od bijelog tkanja s utkanim crnim prugama na užim stranicama tako da su se krajevi marame vezivali nad čelom u ukrasni čvor.

Obično pokrivalo udate žene pri dnevnom radu, a za izlazak je nevelika bijela *povezača* zvana *pošica*. *Pošica* je mala marama, koja služi jednako kao *počelica* ili kapica udate žene u bližim krajevima. *Pošica* je presložena u trokut, i donekle je ukružena, samo toliko, da sprijeda nad čelom dobro pristaje njen bijeli pregib, dok je straga u zatiljku svezana. Za svečanije prilike žena preko *pošice* prebacuje *ubručić*. To je bijela krpa u obliku pravokutnika sa stranicom oko 80 cm, uvijek od finog lanenog batista najbolje tvorničke proizvodnje. Vanredna se ljepota ovog pokrivala sastoji u tomu, na koji način se bijeli ukruženi nabori prebacuju preko *pošice*. U tome ovo pokrivalo čuva stil izrazito kasnogotičke pokrivače 15. stoljeća, te u knjizi „Tumač izložene građe“ objavljenjoj 1955. godine, Marijana Gušić napominje da u tadašnjoj nošnji ovako složen ubrus Konavočke nosi arhaičnu draž dobro očuvane folklorne baštine. Autorica također navodi da gotovo sve tada poznate konavoske pokrivače potiču ranije od 14. do 19. Stoljeća (Gušić, 1955: 146– 149).

Slika 18. *Pošica i ubručić*

7. ZAKLJUČAK

Kroz povijest narodna nošnja predstavljala je identitet ljudi i prostora. Ona je značajan pokazatelj očuvanja običaja i zajedništva. Marijana Gušić govori kako narodnu nošnju ne smijemo promatrati samo kao estetsko dobro te gledati samo njen izgled, već da na nju gledamo kao spomeničko dobro koje nam može mnogo reći o prošlosti. Ona nam može reći sve o svojstvima nosioca, njegovom društvenom položaju i sredini u kojoj živi. Nažalost, danas se ta primarna funkcija folklornog kostima gotovo sasvim izgubila i većina ljudi u njemu vidi samo vizualno lijepu prezentaciju. Iako više nije vidljiva u svakodnevnoj upotrebi i možemo ju vidjeti samo u rijetkim prigodama gdje ju odjene tek nekolicina ljudi, konavoska narodna nošnja i dalje je ostala bitan dio današnjice. Kako su se u povijesti izmjenjivali različiti stilovi tako se mijenjao i stil odijevanja, međutim Konavle su uspjele sačuvati bit svoje nošnje, kako onda, tako i danas. Iako se izgled nošnje tijekom svog ovog vremena u nekim segmentima mijenjao u skladu s određenim stilskim utjecajima i neki detalji na nošnji su pali u zaborav, nošnja je sačuvala svoj identitet po kojem je oduvijek i bila poznata.

Utjecaj gotičkih oglavlja na razvoj elemenata konavoske nošnje dao je posebnu ljepotu i upotpunio već savršen izgled nošnje. Sastavne dijelove gotičkog oglavlja kao što su podložak, kapica, marama i drugi dodaci, možemo vidjeti i u sastavu konavoskih pokrivala za glavu. Kako je spomenula Katica Benc-Bošković, na konavoskom pokrivalu za glavu *hondelj* je najviše vidljiv utjecaj gotičkih elemenata te je prema njoj *hondelj* sačuvan, ali dosta osiromašen oblik u usporedbi sa gotičkim oglavljima, no dodala bih da upravo zbog smanjenja ukrasa i detalja koja su gotička oglavlja imala na sebi, a ovo nema, izgled *hondelja* odiše ljepotom i jednostavnošću. Marijana Gušić također spominje da i ostale konavoske pokrivače kao što su *pošica* i *ubručić* čuvaju stil izrazito kasnogotičke pokrivače 15. stoljeća, pa još i u sadašnjoj, sasvim suvremenoj nošnji nose arhaičnu draž folklorne baštine. S obzirom na sve što je dosad spomenuto može se zaključiti da zbog svoje ljepote, elegancije i estetike u sebi konavoska nošnja na poseban način utjelovljuje stoljetnu kulturu življenja ovdašnjih ljudi, održava tradiciju živom, te je i do današnjih dana ostala možda i najljepši prikaz cijele konavoske kulturne baštine i hrvatskog folklornog blaga.

8. POPIS LITERATURE

1. Benc-Bošković, K.: Hondelj - starinsko žensko oglavlje u Konavlima, u: *Zbornik za narodni život i običaje*, Knj. 40, 1962, str. 45-52.
2. Benc-Bošković, K.: *O mogućnostima suvremene primjene folklornoga kostima*, Narodna umjetnost, Zagreb, 1964.
3. Benc-Bošković, K.: *Konavle- tekstilno rukotvorstvo i narodna nošnja*, Etnografski muzej Zagreb, Zagreb, 1983.
4. Benc-Bošković, K.: *Narodna nošnja Konavala - Priručnik za rekonstrukciju nošnje*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1986.
5. Benc-Bošković, K.: Baltazar Baldo Bogišić - Sistematičar u prikupljanju etnografske građe, *Etnološka istraživanja*, No. 11, 2006, str. 7-18.
6. Bogišić, V.: *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena*, JAZU, Zagreb, 1874.
7. Boucher, F.: *20,000 Years of Fashion - The History of Costume and Personal Adornment*, Abrams Books, 1959.
8. Grau, F.-M.: *Povijest odijevanja*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.
9. Gušić, M.: *Tumač izložene građe*, Etnografski muzej, Zagreb, 1955.
10. Gušić, M.: Stilski utjecaji u narodnoj nošnji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 21, No. 1, 1980, str. 685-698.
11. Ivanković, I.: *Hrvatske narodne nošnje*, Multigraf, Zagreb, 2001.
12. Kolumbić, M.: *Tradicijsko odijevanje urbane Dalmacije*, Muzej hvarske narodne baštine, Hvar, 2014.
13. Laver, J.: *The Concise History of Costume and Fashion*, Harry N. Abrams, New York, 1969.
14. Mijović-Kočan, S.: *Konavle*, Konavle- društvo za znanstvene i kulturne djelatnosti, Dubrovnik, 1984.
15. Petrović, Đ., Prošić-Dvornić, M.: *Narodna umjetnost*, Prva književna komuna Mostar, Mostar, 1983.
16. Scott, M.: *Late Gothic Europe 1400-1500 - History of Dress*, Mills & Boom, London, 1980.
17. Tica, M.: *Igla kist dlijeto: katalog izložbe*, KGZ- Knjižnica Medveščak, Zagreb, 2017.
18. Tortora, P.-G., Marcketti, S.-B.: *Survey of Historic Costume*, Bloomsbury, London, 2015.

Internetski izvori:

1. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22842>, (06.09.2020)

9. POPIS PRILOGA

1. Slika 1. Karta Konavala, <http://www.agroturizam-konavle.hr/hr/dani-proljetnih-jela-i-vina>, (06.09.2020.)
2. Slika 2. Karta Konavala, <http://www.gruda.org/lokacija.asp>, (06.09.2020.)
3. Slika 3. Konavoski vez, <https://www.migk.hr/izlozbe-zmk>, (06.09.2020.)
4. Slika 4. Muška i ženska nošnja, <http://muzej.lindjo.hr/hr/tradicijska-kultura-dubrovnika-i-okolice/narodne-nosnje-dubrovnackog-kraja/narodna-nosnja-konavala/>, (06.09.2020.)
5. Slika 5. Muška nošnja, <http://muzej.lindjo.hr/hr/tradicijska-kultura-dubrovnika-i-okolice/narodne-nosnje-dubrovnackog-kraja/narodna-nosnja-konavala/>, (06.09.2020.)
6. Slika 6. Muška nošnja, Mijović-Kočan, S.: *Konavle*, Konavle - društvo za znanstvene i kulturne djelatnosti, Dubrovnik, 1984, str. 90.
7. Slika 7. Djevojačka ljetna nošnja, Benc-Bošković, K.: *Narodna nošnja Konavala - Priručnik za rekonstrukciju nošnje*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1986, str. 126.
8. Slika 8. Djevojačka ljetna nošnja, Mijović-Kočan, S.: *Konavle*, Konavle - društvo za znanstvene i kulturne djelatnosti, Dubrovnik, 1984, str. 94.
9. Slika 9. Dvije djevojke u svečanoj ljetnoj nošnji, Benc-Bošković, K.: *Narodna nošnja Konavala - Priručnik za rekonstrukciju nošnje*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1986, str. 118.
10. Slika 10. Žena obučena u zimsku nošnju, Benc-Bošković, K.: *Narodna nošnja Konavala - Priručnik za rekonstrukciju nošnje*, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1986, str. 127.
11. Slika 11. Zimska ženska nošnja, <http://muzej.lindjo.hr/hr/tradicijska-kultura-dubrovnika-i-okolice/narodne-nosnje-dubrovnackog-kraja/narodna-nosnja-konavala/>, (06.09.2020.)
12. Slika 12. Svadbena muška i ženska nošnja, Mijović-Kočan, S.: *Konavle*, Konavle - društvo za znanstvene i kulturne djelatnosti, Dubrovnik, 1984, str. 86.
13. Slika 13. Ženska nošnja za korotu, Mijović-Kočan, S.: *Konavle*, Konavle - društvo za znanstvene i kulturne djelatnosti, Dubrovnik, 1984, str. 90.

14. Slika 14. Muška i ženska gotička odjeća, Tortora, P.-G., Marcketti, S.-B.: *Survey of Historic Costume*, Bloomsbury, London, 2015, str. 170.
15. Slika 15. Muška i ženska gotička odjeća, , Tortora, P.-G., Marcketti, S.-B.: *Survey of Historic Costume*, Bloomsbury, London, 2015, str. 168.
16. Slika 16. Razvoj ženskih gotičkih oglavlja, Tortora, P.-G., Marcketti, S.-B.: *Survey of Historic Costume*, Bloomsbury, London, 2015, str. 171.
17. Slika 17. *Hondelj*, <http://muzej.lindjo.hr/hr/tradicijska-kultura-dubrovnika-i-okolice/narodne-nosnje-dubrovnackog-kraja/narodna-nosnja-konavala/>, (06.09.2020.)
18. Slika 18. *Hondelj*, Tica, M.: *Igla kist dlijeto: katalog izložbe*, KGZ - Knjižnica Medveščak, Zagreb, 2017, str. 23.
19. Slika 19. *Pošica i ubručić*, <http://muzej.lindjo.hr/hr/tradicijska-kultura-dubrovnika-i-okolice/narodne-nosnje-dubrovnackog-kraja/narodna-nosnja-konavala/>, (06.09.2020.)